

شکاف جنسیتی در کاربرد کامپیوتر و اینترنت بررسی دانشجویان دانشگاه‌های شهر تهران

دکتر سوسن باستانی

عضو هیئت علمی دانشکده‌ی علوم اجتماعی و اقتصادی، دانشگاه الزهرا

شهناز میزبان

کارشناس ارشد پژوهش‌گری

چکیده

پژوهش حاضر، که شکاف بین زنان و مردان را از نظر میزان، شیوه، و نوع استفاده از کامپیوتر و اینترنت مورد بررسی قرار می‌دهد، با استفاده از روش پیمایش و گردآوری اطلاعات با پرسش‌نامه انجام شده‌است و جامعه‌ی آماری آن را دانشجویان (دختر و پسر) مشغول به تحصیل در دانشگاه‌های دولتی تهران در پایه‌ی کارشناسی و کارشناسی ارشد رشته‌های علوم فنی و مهندسی، علوم انسانی، علوم پایه، و هنر تشکیل می‌دهد.

بر اساس یافته‌های پژوهش، جنسیت بر میزان استفاده از اینترنت تأثیرگذار است و دانشجویان پسر زمان بیشتری را صرف استفاده از کامپیوتر و اینترنت می‌کنند. نوع استفاده از اینترنت نیز بین دختران و پسران دانشجو متفاوت است؛ دختران دریافت و ارسال پست الکترونیکی، خرید کالا، و سرگرمی را ترجیح می‌دهند و پسران از اینترنت به منظور جست‌وجوی اطلاعات و دریافت خبر استفاده می‌کنند. بنابراین می‌توان گفت هم‌چنان که در دنیای واقعی، زنان به حفظ روابط با وابستگان، دوستان، و آشنایان اهمیت می‌دهند، از اینترنت نیز بدین منظور استفاده می‌کنند و کم‌تر در پی جست‌وجوی اطلاعات و کسب خبر اند.

واژگان کلیدی

اینترنت؛ ارتباط؛ شکاف دیجیتالی؛ نابرابری جنسیتی؛ جامعه‌پذیری جنسیتی؛

امروز فن‌آوری ارتباطات و اطلاعات^۱ از مقوله‌های بسیار مهم است که توجه بیشتر کشورهای جهان را به خود جلب کرده‌است. گرچه زمان زیادی از تولید اولین کامپیوترها نمی‌گذرد، ولی در همین مدت کم آن‌ها توانسته‌اند وارد قلمروی همه‌ی رشته‌های علمی شوند و یکی از وسایل ضروری زندگی به حساب آیند. واقعیت این است که استفاده از کامپیوتر و به‌خصوص اینترنت با سرعت غیرقابل‌تصور در حال رشد است (ماهنامه‌ی انجمن انفورماتیک ایران ۱۳۷۵)؛ اما این رشد در کشورهای مختلف بسیار نامتوازن است و نابرابری‌ها و اختلافات قابل‌توجهی در دسترسی و استفاده از فن‌آوری ارتباطات و اطلاعات در کشورهای درحال‌توسعه، که در آستانه‌ی خطر عقب ماندن از کشورهای پیش‌تاز در انقلاب دیجیتالی اند، وجود دارد. این پدیده که شکاف دیجیتالی^۲ نام گرفته، نتیجه‌ی پیشرفت‌های ایجادشده در کاربرد فن‌آوری اطلاعات و ارتباطات است و موجب ایجاد فاصله بین کشورها یا بخش‌های مختلف یک جامعه می‌شود. در واقع، شکاف دیجیتالی به اختلاف‌های نظام‌مندی برمی‌گردد که در استفاده از کامپیوتر و اینترنت وجود دارد. شکاف دیجیتالی یک پدیده‌ی اجتماعی چندبعدی است که باعث نابرابری در سطح جهانی، ملی، و فردی می‌شود. بر این اساس، نبود امکان دسترسی برای تعدادی قابل‌توجه از جمعیت دنیا و عدم استفاده‌ی مناسب از مزایای فراوان آن، باعث پیدایش شکاف دیجیتالی بین کشورهای توسعه‌یافته و درحال‌توسعه، یا بین افراد جامعه با تحصیلات، درآمد، پایگاه اقتصادی-اجتماعی، شغل، و استانداردهای مختلف زندگی، و حتا بین زنان و مردان یک جامعه می‌شود. هرچند مشارکت زنان در پیشرفت علم و فن‌آوری معمولاً، به دلیل فضای مردانه‌ی حاکم، کمتر بررسی شده‌است، اما سهم آنان در پیشرفت علوم غیرقابل‌چشم‌پوشی است. با نگاهی گذرا به تاریخ می‌بینیم که در زمینه‌ی کامپیوتر نیز زنانی برجسته و کاردان به موفقیت‌هایی بزرگ دست یافته‌اند (فالون^۳ ۱۹۹۸). شاید بسیاری از ما ندانیم که ساخت کامپیوتر ان‌یاک^۴، زبان کوپول^۵، مسیر همیل‌تونی^۱، و مانند این‌ها به دست زنان انجام

^۱ Information and Communication Technology (ICT)

^۲ Digital Divide

^۳ Fallon, Helen

^۴ ENIAC (Electronic Numerical Integrator and Computer)

نخستین کامپیوتر دیجیتال الکترونیکی و نیای کامپیوترهای امروزی که در سال ۱۹۴۵ در دانشگاه پنسیلوانیای آمریکا به دست جی. پرس‌پر اکرت (J. Presper Eckert) و جان ماکلی (John W. Mauchly) ساخته‌شد. ان‌یاک. ۳۰ تنی، که اتاقی را پر می‌ساخت، از ۱۸۰۰۰ لامپ الکترونی، ۷۰۰۰۰ مقاومت، و ۱۰۰۰۰ خازن ساخته‌شده بود و در دسامبر ۱۹۴۵ توانست نخستین مسئله‌ی خود را حل کند: محاسبات بمب هیدروژنی. ان‌یاک پس از پرده‌برداری رسمی در ۱۹۴۶، در ساخت جدول‌های پرتاب گلوله‌ی توپ‌های سنگین و انجام برآوردهای دیگر نظامی و علمی به کار گرفته‌شد (دانش‌نامه‌ی بریتانیکا ۲۰۰۵).

^۵ Encyclopædia Britannica

^۶ COBOL (Common Business Oriented Language)

زبان سطح بالای برنامه‌نویسی؛ از نخستین زبان‌هایی که کاربردی گسترده داشت و سال‌ها پرکارترین زبان در جامعه‌ی کسب‌وکار بود. گسترش کوپول از ۱۹۵۹ در آمریکا آغاز شد و کاربرد فراگیر آن در دهه‌ی ۱۹۹۰ پایان یافت (دانش‌نامه‌ی بریتانیکا ۲۰۰۵).

گرفته‌است. در دهه‌ی ۱۹۴۰، زنان در ایجاد نظام‌های پردازش اطلاعات پیش‌گام بودند و در دوره‌ی پس از جنگ جهانی دوم، برنامه‌نویسی کامپیوتر به صورت کار دفتری به زنان واگذار می‌شد؛ اما بعدها این کار و دیگر فن‌آوری‌های نوین، به دلیل نیاز به مهارت‌های پیچیده‌تر، کاری مردانه شناخته‌شد (کندی، ول‌من، و کلمنت^۲: ۲۰۰۳: ۷۷). امروز هم زنان در کشورهای مختلف جهان، آن‌چنان که باید از مزایا و فرصت‌های فن‌آوری جدید استفاده نمی‌کنند. در کشورهای درحال توسعه، مثل ایران، میزان محرومیت از آموزش و تعلیم فن‌آوری بیشتر است و در واقع پایین بودن سطح سواد و آموزش دیجیتالی، نبود منابع اقتصادی، هنجارهای فرهنگی-اجتماعی، و نگرش سنتی، بیش‌تر زنان و دختران را از دنبال کردن شغل‌های غیرسنتی و دسترسی به فن‌آوری ارتباطات و اطلاعات باز می‌دارد.

مسئله‌ی دسترسی، تنها عامل ایجاد شکاف دیجیتالی نیست و موانع موجود برای استفاده از اینترنت نیز در ایجاد این شکاف مؤثر است. پژوهش‌های جدید، علاوه بر مطالعه‌ی تفاوت‌ها در زمینه‌ی دسترسی، تفاوت‌های اجتماعی را نیز در چه‌گونگی استفاده از اینترنت مورد توجه قرار داده‌اند (نوریس^۳: ۲۰۰۱؛ هارگیتای^۴: ۲۰۰۲؛ کاتز و رایس^۵: ۲۰۰۲؛ چن و ول‌من^۶: ۲۰۰۴) و نتیجه گرفته‌اند حتی زمانی که زنان و مردان دسترسی یکسان به اینترنت دارند، ممکن است به طور یکسان از آن استفاده نکنند (کندی و همکاران ۲۰۰۳). بر این اساس، توجه به تفاوت‌های جنسیتی جهت درک درست شکاف جنسیتی ضروری است. دسترسی به کامپیوتر و اینترنت، و توانایی استفاده‌ی مؤثر از آن‌ها دو مسئله‌ی متفاوت است. بررسی وضعیت دسترسی به کامپیوتر و اینترنت در کشور، نوع استفاده از آن، و این که آیا گروه‌های مختلف اجتماعی، زنان، و مردان، به یک اندازه از فرصت‌ها و مزایای کامپیوتر و اینترنت بهره می‌برند مسائلی است که این نوشتار به آن‌ها می‌پردازد و در کنار آن چه‌گونگی پیوند میان جامعه‌پذیری جنسیتی و دسترسی و استفاده از اینترنت را نیز بررسی خواهد کرد.

¹ Hamiltonian Path

در بخش ریاضی نگره‌ی گراف (Graph Theory)، مسیر همیل‌تونی مسیری است بر روی یک گراف بدون سو (Undirected Graph) که از هر گره گراف تنها یک بار گذر کند. چرخه‌ی همیل‌تونی (Hamiltonian Cycle) یا مدار همیل‌تونی (Hamiltonian Circuit) چرخه‌ی است روی یک گراف بدون سو که پس از تنها یک بار گذر از هر گره گراف به گره آغازین بازگردد. نخستین بار ویلیام روآن همیل‌تون (William Rowan Hamilton) این مسئله را برای یافتن چنین مسیری بر روی یک گراف دوازده‌وجهی پیش رو نهاد و بعدها مسیر و چرخه‌ی همیل‌تونی به نام وی خوانده‌شد (ویکی‌پدیا^{*}، بی‌تا).

* Wikipedia, the free encyclopedia.

² Kennedy, Tracy, Barry Wellman, and Kristine Klement

³ Norris, Pippa

⁴ Hargittai, Eszter

⁵ Katz, James E., and Ronald E. Rice

⁶ Chen, Wenhong, and Barry Wellman

مبانی نظری

هر چند جوامع را بر پایه‌ی نژاد، طبقه، زبان، مذهب، و تعدادی ویژگی دیگر نیز طبقه‌بندی می‌کنند، اما مشخصه‌ی اصلی که در همه‌ی جوامع مورد استفاده قرار گرفته جنس است. این مشخصه بر اساس موقعیت انسانی- زنان و مردانی شکل گرفته‌است که به کمک نیروی تعقل و تفکر تغییراتی در محیط پیرامون خود ایجاد کرده‌اند؛ زنان و مردانی که در کنار هم به کار و فعالیت پرداخته و برای تأمین نیازهای زندگی و ادامه‌ی حیات تلاش کرده‌اند و بدیهی است که امکانات به‌دست‌آمده متعلق به هر دو جنس باشد. اما تاریخ نشان می‌دهد که با تغییراتی که در عرصه‌ی فن‌آوری ایجاد شد قدرت و امکانات تنها در دست مردان قرار گرفت.

انقلاب صنعتی که در حدود ۲۵۰ سال پیش در انگلستان پدید آمد و مشخصه‌ی اصلی‌اش به کار بردن دانش علمی در فن‌آوری تولید بود، به دلیل نیاز به نیروی کار، زنان را وارد عرصه‌ی اشتغال درآمدزا کرد. نقش‌های اقتصادی نوین فرصت‌های جدید را برای زنان فراهم ساخت، اما این تغییرات تأثیری چشمگیر در بهبود وضعیت زنان نداشت؛ چرا که زنان دارای دو شغل، یکی در خانه و دیگری خارج از خانه، با افزایش مسئولیت‌شان، امکان بهره‌برداری از امکانات و تسهیلات را از دست دادند. از این دوره به بعد، به‌رغم این که تعداد قابل‌توجهی از زنان در خارج از خانه مشغول به کار اند، ولی هنوز از نظر درآمد، فاصله‌ی زیاد بین مردان و زنان شاغل وجود دارد و این درآمد نابرابر، نابرابری اجتماعی زنان و مردان را زیاد می‌کند.

انقلاب دهه‌ی پایانی قرن بیستم، که از آن به‌عنوان شکاف دیجیتالی نام می‌برند و منجر به پیدایش نوعی جدید از نابرابری‌ها شد نیز مانند انقلاب صنعتی بر همه عرصه‌های زندگی، از جمله جنسیت تأثیر گذاشت و باعث شکل‌گیری گروه‌های مختلف اجتماعی شد. بر پایه‌ی پژوهش‌های انجام‌گرفته، مسائل اقتصادی و هزینه‌ی استفاده از اینترنت عاملی مهم در پیدایش این شکاف است و بین درآمد و میزان استفاده از اینترنت پیوندی معنادار وجود دارد (فونگ و همکاران^۱، ۲۰۰۱: ۲۳).

عامل دیگر تفاوت در به‌کارگیری اینترنت و ایجاد شکاف، سطح دانش جامعه است. استفاده‌ی مؤثر و مفید اینترنتی مثل جست‌وجوی اطلاعات و توسعه‌ی شبکه‌های مربوط، زمانی امکان‌پذیر است که آگاهی و سواد افراد جامعه افزایش یابد. علاوه بر آن، مسئله‌ی زبان نیز مسئله‌ی قابل‌توجه است. در حدود ۹۰ درصد کاربران کامپیوتر از زبان انگلیسی

^۱ Fong, Eric, Barry Wellman, Jeffrey Boase, Rima Wilkes, and Melissa Kew

استفاده می‌کنند و زبان‌های محلی به‌ندرت مورد استفاده قرار می‌گیرد؛ بنابراین تنها معدودی از افراد دنیا قادر اند به یک زبان جهانی گفت‌وگو کنند («شکاف دیجیتالی» ۱۳۸۲).

تأثیر این عوامل اقتصادی و فرهنگی در دسترسی نابرابر افراد به فن‌آوری نوین، بر زنان یک جامعه بیش از مردان است؛ زیرا در بیشتر جوامع، زنان نسبت به مردان از نظر آموزش، منابع مالی، مکان، فرهنگ، و مهارت در سطح پایین‌تری قرار دارند و از امکانات کم‌تری برخوردار اند. آمار و ارقام همه‌ی جوامع نیز نشان‌دهنده‌ی فعالیت محدود زنان در محیط برخط^۱ است. در آمریکا، در سال ۱۹۹۸، ۳۴ درصد مردان و ۳۱ درصد زنان برخط بودند که در سال ۲۰۰۲، این رقم به ۷۳ درصد برای مردان و ۶۹ درصد برای زنان رسید. در سال ۱۹۹۷ بیش‌تر کاربران اینترنت را در آلمان، مردان تشکیل می‌دادند و میزان کاربران زن تنها ۳ درصد بود، که در سال ۲۰۰۱ به ۱۸ درصد رسید و در سال ۲۰۰۲، ۵۳ درصد مردان و ۳۶ درصد زنان در این کشور از اینترنت استفاده می‌کردند. در سال ۲۰۰۲، در کشور مکزیک، ۴۲ درصد زنان، کاربر اینترنت بودند و در کشور چین نیز میزان زنان کاربر اینترنت در سال ۱۹۹۷، ۱۳ درصد بود که در سال ۲۰۰۳ به ۴۱ درصد رسید (چن، بوآس، و ول‌من^۲ ۲۰۰۲). گزارش ساده‌ی درصدها، بدون توجه به استفاده‌ی واقعی زنان و مردان از اینترنت می‌تواند گمراه‌کننده باشد (ردیک، بوشه، و گروسیه^۳ ۲۰۰۰)؛ زیرا نتیجه‌ی پژوهش‌های موجود بیان‌گر آن است که هرچند اینترنت به عنوان یک فن‌آوری فراگیر، به هر فردی اجازه می‌دهد بدون توجه به پایگاه اجتماعی-اقتصادی، موقعیت جغرافیایی، سن، و جنس به‌طور مساوی از آن استفاده کند، اما زنان، کم‌تر از مردان از فن‌آوری نوین استفاده می‌کنند و مردان، بیش‌تر از زنان، برخط اند (ویت، آموروسو، و هاوارد^۴ ۲۰۰۰). در زمینه‌ی علم کامپیوتر نیز بیش‌تر دانش‌آموختگان را مردان تشکیل می‌دهند و بر پایه‌ی پژوهش‌های انجام‌شده در سال ۱۹۹۹ تنها ۱۷ درصد دانش‌آموختگان کامپیوتر را زنان تشکیل می‌دادند (مارگولیس، فیشر، و میلر^۵ ۱۹۹۹).

در گذشته و در ابتدای شکل‌گیری اینترنت، اعتقاد عمومی بر این بوده‌است که علم و دانش ایجاب می‌کند که زنان، کم‌تر از مردان برخط باشند. در نخستین گزارش بنیاد فن‌آوری جورجیا^۶ (۱۹۹۴) در آمریکا از پیمایش کاربران وب گسترده‌ی جهانی^۷، فقط ۵ درصد کاربران اینترنت زن بودند که زنان برخط نیز تمایل داشتند که خود را مرد معرفی کنند.

¹ Online

² Chen, Wenhong, Jeffrey Boase, and Barry Wellman

³ Reddick, Andrew, Christian Boucher, and Manon Grasseilliers

⁴ Witte, James C., Lisa M. Amoroso, and Philip E. N. Howard

⁵ Margolis, Jane, Allan Fisher, and Faye Miller

⁶ Georgia Institute of Technology

⁷ GVU's World Wide Web (WWW) User Survey

نوع استفاده‌ی دختران و پسران از اینترنت نیز متفاوت است. دختران این فن‌آوری را به‌عنوان ابزار حفظ شبکه‌ی اجتماعی‌شان به کار می‌برند و مردان برای باخبر شدن از اخبار، اطلاعات، و سرگرمی از آن استفاده می‌کنند (سینگ^۱ ۲۰۰۰). پژوهش‌ها در مورد مکان دسترسی به اینترنت نیز نشان می‌دهد کاربران مرد در مکان‌های عمومی بیش‌ترین استفاده را دارند (SMAU ۲۰۰۱).

پژوهش‌گران و نظریه‌پردازان علت وجود چنین اختلافاتی را در جامعه‌پذیری جنسیتی و نقش‌های زنانه و مردانه جست‌وجو می‌کنند. ویژگی‌های اساسی جنسیت ابتدا در خانواده، سپس در مدرسه و گروه هم‌سالان، و در آخر به‌وسیله‌ی رسانه‌های جمعی تقویت می‌شود. در اثر جامعه‌پذیری جنسیتی که در خانواده رخ می‌دهد، دختر و پسر هر یک با هنجارهای جنسیتی (زنانه یا مردانه) اجتماعی می‌شوند (رابرتسون^۲ ۱۳۷۲: ۳۷۹) و رفتارهای تبعیض‌آمیز والدین به تهیه‌ی لباس و اسباب‌بازی بر پایه‌ی جنسیت فرزندان صورت می‌گیرد، که این امر به‌ویژه در مورد پسران اعمال می‌شود (گرت^۳ ۱۳۷۹: ۴۱). دختران به خاطر سربراهی و رفتار خوش‌آیندشان ارزش‌مند اند و از آن‌ها خواسته‌نمی‌شود که کوشا و رقابت‌جو باشند و افسون‌گری و جذابیت آنان بیش از هوش و زیرکی‌شان مورد تأیید است (همان). از سوی دیگر، در مورد پسران ویژگی‌هایی هم‌چون پرخاش‌گری، موفقیت، رقابت، اتکا به نفس، و استقلال بیش‌تر مورد توجه است و به آن‌ها سفارش می‌شود که برای به‌دست‌آوردن حق خود ایستادگی کنند.

جنبه‌های اولیه‌ی یادگیری جنسی در کودکان به طور مسلم ناآگاهانه است. در سن دوسالگی، کودکان درکی جزئی از جنسیت دارند و تنها می‌توانند خود و دیگران را بر اساس «پسر» یا «دختر» بودن طبقه‌بندی کنند. تا زمان پنج یا شش‌سالگی کودک نمی‌داند که هر کس دارای جنسیتی است که تغییر نمی‌کند و تفاوت‌های میان دختران و پسران پایه‌ی کالبدشناختی دارد (گیدنز^۴ ۱۳۷۳: ۱۸۰). پس از فراگرفتن نقش‌های جنسیتی در خانواده، این نقش‌ها به صورت‌های گوناگون در مدرسه تقویت می‌شود. هرچند که آموزش در مدارس فرآیندی رسمی است و برنامه‌ی درسی دختران و پسران مشخص است، اما نظام آموزشی در حکم عامل جامعه‌پذیری افراد، برنامه‌های آموزشی پنهانی را نیز در خود نهفته دارد که مطابق آن‌ها کودکان را تربیت می‌کند. در طول تاریخ، دختران در نظام آموزشی، هم از نظر رشته‌های عرضه‌شده و هم از جهت نظام‌های سهمیه‌بندی، با پسران متفاوت بودند. این

¹ Singh, Supriya

² Robertson, Ian

³ Garret, Stephanie

⁴ Giddens, Anthony

تصور که زن و مرد توانایی‌های فکری و علایق متفاوتی دارند یا این که مردان از زنان با استعدادتر اند، چنین شیوهی برخوردی را توجیه می‌کرد. بنا بر این فکر، مواد درسی ارائه‌شده، دختران را برای نقش زن خانه‌دار و مادر آماده می‌ساخت و پسران را به آموختن درس‌هایی چون حساب هدایت می‌کرد (گرت ۱۳۷۹: ۷۹)، و به طور کلی، بینش اساسی و عمومی بر این بود که زنان و دختران در رشته‌هایی خاص توانایی دارند و آموزش‌ها نیز باید در جهت نقش‌های آینده‌ی زنان باشد تا آن‌ها بتوانند از امور خانه‌داری گسسته نباشند (آبوت و والاس^۱ ۱۳۸۰: ۸۴)؛ بر این اساس، نظام آموزشی به کمک باورهای کلیشه‌یی، معلمان، مربیان، برنامه‌ریزان نظام آموزشی، و با لایه‌های آشکار و پنهان متون درسی، جامعه‌پذیری جنسیتی را تقویت می‌کند و نابرابری جنسیتی را در سطوح گوناگون اجتماعی تداوم می‌بخشد.

علاوه بر خانواده و مدارس، گروه همسالان نیز یکی دیگر از عوامل جامعه‌پذیری است که نقش عمده‌یی را در تقویت و شکل دادن بیش‌تر به هویت جنسی کودک ایفا می‌کند. گروه‌های دوستی کودکان، درون یا بیرون مدرسه، معمولاً گروه‌های تمام‌پسر یا تمام‌دختر است (گیدنز ۱۳۷۳: ۱۸۲). این گروه‌ها مطابق با جنس خود نقش‌ها و بازی‌هایی خاص را دنبال می‌کنند که خود در شیوه‌ی جامعه‌پذیری جنسیتی نقشی مهم دارند.

پس از خانه، مدرسه، و همسالان، رسانه‌های جمعی را، مخصوصاً در دوران کنونی، می‌توان مهم‌ترین عامل جامعه‌پذیری جنسیتی تلقی کرد. هر کدام از اشکال رسانه‌های گروهی (روزنامه، کتاب، مجله، رادیو، و تلویزیون) به‌نوعی روی کلیشه‌های کاملاً سنتی جنسیت تأکید دارند و تلاش می‌کنند در تبلیغ نقش‌های خانه‌داری و امور خانگی، زنان را به سوی نقش‌های سنتی‌شان روانه کنند. اگر دختر بچه‌یی از طریق رسانه، زنان را در مشاغلی مانند وکالت و قضاوت مشاهده کند، می‌پذیرد که او نیز می‌تواند چنین نقش یا شغلی را بر عهده گیرد؛ اما اگر زنان را همیشه در نقش همسر، مادر، زن خانه‌دار، معلم، و پرستار ببیند، دارای تصویری متفاوت از خود خواهد شد (اعزاز ۱۳۷۶: ۱۹۰)؛ بدین ترتیب، رسانه‌های جمعی با نفوذ ویژه‌ی خود در بین مخاطبان، جامعه‌پذیری افراد را نهادینه می‌کنند. در مورد اینترنت و فن‌آوری‌های نوین نیز وضع به همین گونه است. هرچند دیدگاه مسلط تاریخی این است که فن‌آوری در دست مردان است و هنوز هم این بینش ادامه دارد، اما پژوهش‌گران معتقد اند فن‌آوری در درون جوامع صورت می‌گیرد و فعالانه در فرآیندهای اجتماعی دخالت دارد. روابط جنسیتی، فن‌آوری را شکل می‌دهد و فن‌آوری نیز

¹ Abbott, Pamela, and Claire Wallace

روابط جنسیتی را صورت می‌دهد (هنوود^۱ ۱۹۹۳). فن‌آوری عملی است که افراد به طور جنسیتی با آن کار می‌کنند و در جهت تغییر و تحول محیط پیرامون خود از آن بهره می‌گیرند. بر این اساس، دختران و زنان باید یاد بگیرند که خود را با فن‌آوری‌های جدید هم‌آهنگ کنند و در دنیای برخط، فضایی را برای خودشان ایجاد کنند؛ هرچند که شواهد موجود نشان‌گر آن است که زنان و دختران میل کم‌تری را در این مورد از خود نشان می‌دهند. دلیل این بی‌میلی نیز همان نگرش سنتی، نقش‌های جنسیتی، و انتظاراتی است که باعث می‌شود زنان، زمان کم‌تری را صرف اینترنت نمایند (همان). علاوه بر این، نظریه‌پردازان تأکید می‌کنند که کامپیوتر و علوم مربوط به آن جذابیتی برای زنان و دختران ندارد و دختران کم‌تر از پسران وارد این رشته می‌شوند؛ زیرا دختران، محیط برخط را محیطی مردانه می‌دانند و در آن احساس انزوا می‌کنند (فن‌کل^۲ ۱۹۹۱).

فرضیات پژوهش

- ۱- وجود رابطه میان جنسیت و میزان استفاده از کامپیوتر و اینترنت؛
- ۲- وجود رابطه میان جنسیت و شیوهی استفاده از اینترنت؛
- ۳- وجود رابطه میان جنسیت و نوع اطلاعات مورد جست‌وجو در اینترنت؛
- ۴- وجود رابطه میان جامعه‌پذیری جنسیتی و استفاده از کامپیوتر و اینترنت.

روش پژوهش

روش مورد استفاده در پژوهش حاضر، روش پیمایش و ابزار مورد استفاده برای گردآوری اطلاعات، پرسش‌نامه است. با توجه به این که بیش‌ترین میزان استفاده از کامپیوتر و به‌خصوص اینترنت در دانشگاه‌ها است و دانشجویان بیش از اقشار دیگر جامعه از اینترنت و کامپیوتر استفاده می‌کنند، و نیز با توجه به این که شهر تهران، به‌عنوان پایتخت ایران، بیش‌ترین تسهیلات و امکانات را در این زمینه به خود اختصاص داده‌است، دانشجویان (دختر و پسر) دانشگاه‌های دولتی تهران در دو دوره‌ی کارشناسی و کارشناسی ارشد به‌عنوان جامعه‌ی آماری پژوهش در نظر گرفته شدند و حجم نمونه با دستور کوکران ۳۸۰ نفر برآورد شد (شیوه‌ی نمونه‌گیری در این پژوهش از نوع نمونه‌گیری طبقه‌بندی متناسب است). از کل دانشگاه‌های موجود در شهر تهران، ۱۰ دانشگاه معتبر دولتی، و از هر دانشگاه، چهار دانشکده‌ی علوم انسانی، علوم فنی و مهندسی، علوم پایه، و هنر انتخاب شدند و انتخاب

¹ Henwood, Flis

² Frenkel, Karen A.

دانشجویان نیز، با رعایت تناسب دو جنس در ۱۰ دانشگاه، و در نظر گرفتن نسبت جمعیت دانشجویان هر دانشگاه به کل جمعیت (با تفکیک دانشکده‌ها و رشته‌های متفاوت) صورت گرفت^۱ که در بین دانشگاه‌های مورد مطالعه، دانشگاه تهران با توجه به تعداد دانشکده‌ها، تنوع رشته‌ها و کثرت دانشجویان بیش‌ترین درصد نمونه را به خود اختصاص داده‌است. بعد از تعیین سهم هر یک از دانشگاه‌ها، تعداد دانشجویان، با توجه به دوره‌ی تحصیلی و جنسیت، به صورت زیر در نظر گرفته‌شد. در مرحله‌ی بعد نیز سهم هر یک از رشته‌های تحصیلی، به تفکیک جنسیت، محاسبه و تعیین شد (جدول‌های ۱ تا ۳).

جدول ۱- فراوانی مطلق و نسبی کل دانشجویان و حجم نمونه در هر یک از دانشگاه‌ها

دانشگاه	تعداد کل	تعداد نمونه	درصد نمونه
دانشگاه الزهرا	۳۳۰۹	۲۲	۰/۵٪
دانشگاه تربیت مدرس	۲۴۲۸	۱۶	۰/۲۱٪
دانشگاه تربیت معلم	۳۷۳۸	۲۵	۰/۵۸٪
دانشگاه تهران	۱۷۳۰۰	۱۱۵	۰/۳۰٪
دانشگاه شهید بهشتی	۶۱۱۹	۴۱	۰/۷۹٪
دانشگاه صنعتی امیرکبیر	۵۴۴۲	۳۶	۰/۴۷٪
دانشگاه خواجه نصیرالدین طوسی	۲۳۱۸	۱۵	۰/۳۰٪
دانشگاه صنعتی شریف	۴۲۸۹	۲۸	۰/۲۷٪
دانشگاه علامه طباطبائی	۶۸۳۴	۴۶	۰/۱۲٪
دانشگاه علم و صنعت ایران	۵۴۱۶	۳۶	۰/۴۷٪
جمع کل	۵۷۱۹۳	۳۸۰	۰/۱۰۰٪

جدول ۲- شمار نمونه‌ها بر پایه‌ی دوره‌ی تحصیلی و جنسیت

دوره‌ی تحصیلی	دختر		پسر		جمع
	تعداد	درصد	تعداد	درصد	
کارشناسی	۱۳۹	۰/۳۶٪	۱۱۴	۰/۳۰٪	۲۵۳
کارشناسی ارشد	۵۴	۰/۱۴٪	۷۳	۰/۱۹٪	۱۲۷
جمع	۱۹۳	۰/۵۰٪	۱۸۷	۰/۴۹٪	۳۸۰

جدول ۳- شمار نمونه‌ها بر پایه‌ی دوره‌ی تحصیلی و جنسیت

رشته‌ی تحصیلی	دختر		پسر		جمع
	تعداد	درصد	تعداد	درصد	
علوم انسانی	۸۰	۰/۲۱٪	۶۸	۰/۱۷٪	۱۴۸
علوم فنی و مهندسی	۷۳	۰/۱۹٪	۸۷	۰/۲۲٪	۱۶۰
علوم پایه	۳۰	۰/۰۷٪	۲۵	۰/۰۶٪	۵۵
هنر	۱۰	۰/۰۲٪	۷	۰/۰۱٪	۱۷
جمع	۱۹۳	۰/۵۰٪	۱۸۷	۰/۴۹٪	۳۸۰

^۱ آمار ارائه‌شده، دانشجویان دوره‌های روزانه‌ی دانشگاه‌ها را در بر می‌گیرد.

به منظور سنجش متغیرهای فرضیات کلی پژوهش، سوالات و گویه‌های طراحی‌شده‌ی مناسب، با آزمون‌های آماری لازم، مورد بررسی قرار گرفت. پیش‌آزمون مطالعه با حجم ۳۰ نمونه صورت گرفت و در بررسی پرسش‌نامه‌های پیش‌آزمون، علاوه بر مسائل کلی و رفع ابهام‌های موجود در پرسش‌نامه، با توجه به فراوانی‌های نسبی، آزمون پایایی^۱ در مورد بخش‌های خاصی از مقیاس‌های موجود انجام گرفت. میزان پایایی متغیرهای اصلی با استفاده از روش آلفای کرون‌باخ تعیین شد که برای متغیر جامعه‌پذیری جنسیتی (۱۸ گویه) عدد قابل قبول ۰/۷۲ به دست آمد. جدول ۴ متغیرهای مورد مطالعه و تعاریف عملیاتی آن‌ها را نشان می‌دهد.

جدول ۴- متغیرهای پژوهش و تعاریف عملیاتی آن‌ها

متغیر	تعریف عملیاتی
میزان کاربرد کامپیوتر	تعداد ساعت‌هایی که دانشجویان با کامپیوتر کار می‌کنند.
میزان کاربرد اینترنت	دفعاتی که دانشجویان در اینترنت کار می‌کنند.
شیوه‌ی کاربرد اینترنت	دادوستد ئی-میل، دریافت و جست‌وجوی خبر یا اطلاعات، کنج‌کاوی، تفریح، و سرگرمی.
گونه‌ی کاربرد اینترنت	جست‌وجوی سیاسی، اقتصادی، فرهنگی-اجتماعی، ورزشی، علمی، پژوهشی، و آموزشی.
گویه‌های اقتصادی	مسئولیت زن و مرد برای درآمد خانواده باید یکسان باشد. کار اصلی زن پرورش فرزندان است؛ بنابراین، شغل و حرفه برای زنان در درجه‌ی دوم است. زنان و مردان می‌توانند برای شغل برابر، حقوق برابر داشته‌باشند. زنان با نابرابری بیش‌تری نسبت به مردان در محیط کار و دانشگاه‌ها روبه‌رو می‌شوند. زنان می‌توانند کارهایی همانند کارهای مردان داشته‌باشند.
گویه‌های اجتماعی	زنان هر قدر هم که درس بخوانند، سرانجام باید خانه‌داری کنند. مسئولیت نگهداری فرزندان باید برای زن و مرد یکسان باشد. همکاری زن و مرد در انجام کارهای خانه (آشپزی، شست‌وشو، و پاکیزگی) باید یکسان باشد. دختران بیش‌تر منفعل، عاطفی، و احساساتی‌اند؛ بنابراین، نقش مادری و همسری باید با آن‌ها باشد.
گویه‌های آموزشی	پسران از دختران باهوش‌تر اند؛ بنابراین، در رشته‌های تحصیلی، ویژه‌ی باید آموزش ببینند. برنامه‌های درسی دختران و پسران در مدارس باید متفاوت باشد. کارکرد پسران در رشته‌های فنی و مهندسی و مانند آن از دختران بهتر است. کارکرد دختران در رشته‌هایی مانند ادبیات، پزشکی، و دندان‌پزشکی از پسران بهتر است. دختران و پسران باید از فرصت‌های آموزشی برابر برخوردار شوند. پذیرش دختران و پسران در رشته‌های تحصیلی آموزش عالی باید یکسان باشد. زنان و مردان نباید یکسان رفتار کنند؛ چون جامعه‌پذیر شدن دختران و پسران یکسان نیست. تسهیلات و امکانات دانشگاه‌ها باید برای دختران و پسران برابر باشد. دختران باید در مدارس و دانشگاه‌ها در به‌کارگیری کامپیوتر اولویت داشته‌باشند.

جامعه‌پذیری جنسیتی

¹ Reliability

سیمای جامعه‌ی نمونه

- از ۳۸۰ نفر پاسخ‌گو، ۱۹۳ نفر (۵۰/۷۹ درصد) زن و ۱۸۷ نفر (۴۹/۲۱ درصد) مرد اند.
- میانگین سنی پاسخ‌گویان ۲۴/۵ سال است.
- ۲۰/۵ درصد دانشجویان شاغل اند که در بین شاغلان ۳۳/۳ درصد دختر و ۶۶/۷ درصد پسر بودند. از نظر وضعیت اشتغال، ۴۸/۸ درصد پاره‌وقت و ۵۱/۳ درصد تمام‌وقت اند.
- میانگین تعداد افراد خانواده‌ی دانشجویان ۳/۳۹ است.
- حدود نیمی از دانشجویان وضعیت اقتصادی و اجتماعی خانواده‌ی خود را خوب توصیف کرده‌اند.

یافته‌های پژوهش

رابطه‌ی میان جنسیت و میزان، نوع، و شیوه‌ی استفاده از کامپیوتر و اینترنت با استفاده از آزمون χ^2 و رابطه‌ی بین جامعه‌پذیری جنسیتی و دسترسی یا عدم دسترسی، با استفاده از آزمون t مورد بررسی قرار گرفته‌است.

جنسیت و میزان به‌کارگیری کامپیوتر

نتایج به‌دست‌آمده بیان‌گر آن است که ۳۵۴ نفر از دانشجویان (۹۳/۲ درصد) به کامپیوتر دسترسی دارند و تنها ۲۶ نفر عدم دسترسی را بیان کرده‌اند که درصد بالایی دسترسی را می‌توان ویژگی جامعه‌ی نمونه دانست. مکان استفاده از کامپیوتر شامل خانه و دانشگاه است که در این بین ۴۵/۳ درصد دانشجویان در خانه به کامپیوتر دسترسی دارند و شمار دخترانی که در خانه از کامپیوتر استفاده می‌کنند (۵۱/۷ درصد) بیش از پسران (۴۳/۸ درصد) است. پسران بیش‌تر در دانشگاه از کامپیوتر استفاده می‌کنند و می‌توان گفت دانشگاه‌ها زمان و فرصت بیش‌تری را در اختیار دانشجویان پسر قرار می‌دهند. دانشجویان پسر در زمان خارج از ساعت کار دانشگاه نیز می‌توانند به سایت‌های کامپیوتری دانشگاه مراجعه کنند؛ در حالی که این امکان برای دختران وجود ندارد.

به‌رغم درصد بالای دسترسی به کامپیوتر، میزان استفاده از آن در بین دختران و پسران دانشجو متفاوت است. با توجه به نتایج به‌دست‌آمده، پسران نسبت به دختران وقت و زمان بیش‌تری را صرف کامپیوتر می‌کنند و در حالی که ۲۱/۵ درصد از دانشجویان پسر

بیش از سه ساعت در روز از کامپیوتر استفاده می‌کنند، تنها ۱۰/۰ درصد از دانشجویان دختر استفاده‌ی را به این میزان از کامپیوتر دارند. درصد دانشجویان پسر در دو گروه «یک تا دو ساعت در روز»، و «دو تا سه ساعت در روز» نیز بیشتر یا برابر با دانشجویان دختر است. بر اساس آزمون خی‌دو، رابطه‌ی بین دو متغیر در سطح ترتیبی معنادار است و فرضیه‌ی رابطه بین جنسیت و میزان استفاده از کامپیوتر به اثبات می‌رسد (جدول ۵).

جدول ۵- فراوانی مطلق و نسبی پاسخ‌گویان بر پایه‌ی میزان به‌کارگیری کامپیوتر

میزان به‌کارگیری کامپیوتر	پسر تعداد	درصد	دختر تعداد	درصد	جمع	
					تعداد	درصد
نیم ساعت و کمتر (تا ۳۰ دقیقه)	۳۲	۱۸/۱۸٪	۴۰	۲۲/۴۷٪	۷۲	۲۰/۳۴٪
تا یک ساعت (۳۱ تا ۵۹ دقیقه)	۳۰	۱۷/۰۵٪	۳۲	۱۷/۹۸٪	۶۲	۱۷/۵۱٪
یک تا دو ساعت (۶۰ تا ۱۱۹ دقیقه)	۴۶	۲۶/۱۴٪	۳۶	۲۰/۲۲٪	۸۲	۲۳/۱۶٪
دو تا سه ساعت (۱۲۰ تا ۱۷۹ دقیقه)	۲۴	۱۳/۶۴٪	۲۵	۱۴/۰۴٪	۴۹	۱۳/۸۴٪
سه ساعت و بیشتر (بیش از ۱۸۰ دقیقه)	۳۸	۲۱/۵۹٪	۱۹	۱۰/۶۷٪	۵۷	۱۶/۱۰٪
نمی‌دانم	۶	۳/۴۱٪	۲۶	۱۴/۶۱٪	۳۲	۹/۰۴٪
جمع	۱۷۶	۱۰۰/۰۰٪	۱۷۸	۱۰۰/۰۰٪	۳۵۴	۱۰۰/۰۰٪

$\chi^2 = 21.82$ ، $df = 6$ ، $Sig. = 0.001$

جنسیت و میزان به‌کارگیری اینترنت

از ۳۸۰ دانشجوی مورد مطالعه، ۸۳/۴ درصد آنان کاربر اینترنت محسوب می‌شوند و مدت استفاده از اینترنت نیز کمتر از یک سال تا بیش از چهار سال است. ۲۷/۹ درصد از دانشجویان، چهار سال یا بیشتر تجربه‌ی استفاده از اینترنت را دارند که ۶۱/۰ درصد آن را پسران و ۳۹ درصد را دختران تشکیل می‌دهند. بیش‌ترین مکان استفاده از اینترنت، به‌ترتیب، خانه، دانشگاه، و مکان‌های دیگر (کتاب‌خانه‌ی عمومی، محل کار، و کافی‌نت) است.

۶۸/۴ درصد از پسران در مقابل ۳۱/۶ درصد دختران گزینه‌ی «چند بار در روز» را به منظور استفاده از اینترنت در دانشگاه بیان کرده‌اند. گروهی از دانشجویان (۴۴/۷ درصد) علاوه بر خانه و دانشگاه، در مکان‌های دیگر نیز از اینترنت استفاده کرده‌اند که در بین این گروه، ۳۲/۴ درصد از کافی‌نت نام برده‌اند. کافی‌نت، مکانی جذاب برای دسترسی به اینترنت با کیفیت بالا، آموزش اینترنت، و خرید و فروش کالا در اینترنت محسوب می‌شود و درصد دانشجویان دختر و پسر در این زمینه تقریباً برابر است.

استفاده از اینترنت در محل کار بین دانشجویان پسر (۷۷/۱ درصد) بسیار بیش از دانشجویان دختر است (به علت میزان بالاتر اشتغال) و ۲۹/۴ درصد نیز خانه‌ی دوست و یا

همسایه را به‌عنوان مکان استفاده از اینترنت نام برده‌اند (۵۴ درصد دختران در برابر ۴۶ درصد پسران).

در مورد دفعات استفاده از اینترنت نیز، نتایج بیان‌گر استفاده‌ی بیشتر دانشجویان پسر است. ۴۷/۰ درصد دانشجویان پسر در مقابل ۲۸/۰ درصد دانشجویان دختر بین یک تا چند بار در روز از اینترنت استفاده می‌کنند. آزمون آماری خی-دو با ۹۹ درصد اطمینان، ارتباط معناداری را بین دو متغیر جنسیت و دفعات استفاده از اینترنت نشان می‌دهد (جدول ۶).

جدول ۶- فراوانی مطلق و نسبی پاسخ‌گویان بر پایه‌ی دفعات به‌کارگیری اینترنت

دفعات به‌کارگیری اینترنت	پسر		دختر		جمع	
	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد
چند بار در روز	۳۴	۱۹/۵۴٪	۲۵	۱۵/۴۳٪	۵۹	۱۷/۵۶٪
یک بار در روز	۴۶	۲۶/۴۴٪	۲۱	۱۲/۹۶٪	۶۷	۱۹/۹۴٪
سه تا پنج بار در هفته	۴۶	۲۶/۴۴٪	۴۱	۲۵/۳۱٪	۸۷	۲۵/۸۹٪
یک تا دو بار در هفته	۱۴	۸/۰۵٪	۲۱	۱۲/۹۶٪	۳۵	۱۰/۴۲٪
هر چند هفته یک بار	۲۰	۱۱/۴۹٪	۱۶	۹/۸۸٪	۳۶	۱۰/۷۱٪
به‌ندرت	۱۲	۶/۹۰٪	۳۴	۲۰/۹۹٪	۴۶	۱۳/۶۹٪
نمی‌دانم	۲	۱/۱۵٪	۴	۲/۴۷٪	۶	۱/۷۹٪
جمع	۱۷۴	۱۰۰/۰۰٪	۱۶۲	۱۰۰/۰۰٪	۳۳۶	۱۰۰/۰۰٪

Sig. = ۰/۰۰۱، df = ۶، $\chi^2 = ۳۳/۶۲$

جنسیت و شیوه‌ی به‌کارگیری اینترنت

شیوه‌ی استفاده از اینترنت شامل ارسال یا دریافت ئی-میل^۱ (پست الکترونیکی)، دریافت خبر، جست‌وجوی اطلاعات، خرید کالا، تفریح، سرگرمی، و کنج‌کاوی است که بیش‌ترین درصد را ارسال و دریافت ئی-میل دارا است. دانشجویان از پست الکترونیکی به منظور حفظ پیوند با دوستان و خویشاوندان استفاده می‌کنند و در بین دانشجویانی که به‌طور مرتب ئی-میل خود را کنترل می‌کنند ۴۷/۸ درصد دختر و ۵۲/۲ درصد پسر اند. دریافت خبر و جست‌وجوی اطلاعات، رده‌های بعدی را به خود اختصاص داده‌اند. ۱۹/۷۴ درصد پسران دریافت خبر و ۱۷/۷۶ درصد آنان جست‌وجوی اطلاعات را بیش‌تر از دانشجویان دختر انجام می‌دهند. در مورد خرید کالا، تفریح، و سرگرمی نیز، نتایج بیان‌گر آن است که این‌گونه فعالیت‌ها در بین دانشجویان دختر متداول‌تر است. ۴/۷ درصد از دختران در مقابل ۱/۹ درصد از پسران خرید کالا و ۴/۷ درصد از دختران در مقابل ۲/۶ درصد از پسران تفریح و سرگرمی را

^۱ e-mail

انتخاب نموده‌اند که البته بر اساس آزمون آماری خی‌دو تفاوت مشاهده‌شده اتفافی است و نمی‌توان آن را به کل جامعه تعمیم داد (جدول ۷).

جدول ۷- فراوانی مطلق و نسبی پاسخ‌گویان بر پایه‌ی شیوه‌ی به‌کارگیری اینترنت

شیوه‌ی به‌کارگیری اینترنت	پسر		دختر		جمع کل	
	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد
دوستد ئی-میل	۸۶	۵۶٫۵۸٪	۸۹	۶۰٫۵۴٪	۱۷۵	۵۸٫۵۳٪
دریافت خبر	۳۰	۱۹٫۷۴٪	۲۴	۱۶٫۳۳٪	۵۴	۱۸٫۰۶٪
جست‌وجوی اطلاعات	۲۷	۱۷٫۷۶٪	۱۸	۱۲٫۲۴٪	۴۵	۱۵٫۰۵٪
خرید کالا	۳	۱٫۹۷٪	۷	۴٫۷۶٪	۱۰	۳٫۳۴٪
تفریح و سرگرمی	۴	۲٫۶۳٪	۷	۴٫۷۶٪	۱۱	۳٫۶۸٪
کنج‌کاوی	۲	۱٫۳۲٪	۲	۱٫۳۶٪	۴	۱٫۳۴٪
جمع کل	۱۵۲	۱۰۰٫۰۰٪	۱۴۷	۱۰۰٫۰۰٪	۲۹۹	۱۰۰٫۰۰٪

Sig. = ۰٫۴۳ ، df = ۵ ، $\chi^2 = ۴٫۸۵$

جنسیت و گونه‌ی کاربرد اینترنت

نوع اطلاعات دریافتی از اینترنت شامل اطلاعات سیاسی، اقتصادی، فرهنگی-اجتماعی، ورزشی، علمی، پژوهشی، آموزشی، و سایر است که با توجه به این‌که افراد مورد مطالعه دانشجویانند، اطلاعات علمی، پژوهشی، و آموزشی بیش‌ترین درصد را به خود اختصاص داده‌است (۳۳٫۹ درصد) و پس از آن اطلاعات سیاسی با ۲۶٫۴ درصد و اطلاعات فرهنگی و اجتماعی با ۲۵٫۵ درصد قرار دارد. مقایسه‌ی نتایج مربوط به دانشجویان دختر و پسر بیان‌گر وجود تفاوت در زمینه‌ی نوع استفاده از اینترنت است. دانشجویان پسر با ۳۵٫۸۴ درصد به اطلاعات سیاسی و ۹٫۸۲ درصد به اطلاعات ورزشی بیش از دانشجویان دختر مراجعه می‌کنند؛ در مقابل، دانشجویان دختر با ۴۱٫۷۷ درصد به اطلاعات علمی، پژوهشی، و آموزشی، با ۳۱٫۰۱ درصد به اطلاعات فرهنگی-اجتماعی، و با ۵٫۰۶ درصد به اطلاعات اقتصادی بیش از دانشجویان پسر مراجعه می‌کنند. بنابراین، می‌توان گفت بین جنسیت و نوع استفاده از اینترنت رابطه‌ی معنادار وجود دارد. آزمون آماری خی‌دو نیز با ۹۹ درصد اطمینان بیان‌گر این مطلب است (جدول ۸).

در بررسی نوع استفاده از اینترنت، از سایت‌های مورد استفاده‌ی دانشجویان نیز سؤال شد که بر اساس نتایج به‌دست‌آمده، سایت‌های **یاهو**^۱ و **گوگل**^۲ به‌ترتیب با ۲۵٫۷۸ درصد و ۲۲٫۳۵ درصد، دارای بیش‌ترین مراجعه‌اند. توجه دانشجویان پسر به این دو سایت و سایت

^۱ Yahoo! (www.yahoo.com)

^۲ Google (www.google.com)

بازتاب^۱ بیش از دانشجویان دختر و در مقابل درصد دانشجویان دختر مراجعه‌کننده به سایت‌های ایران‌داک^۲، هات‌میل^۳، و روزی^۴ بیش از پسران است. دانشجویان دلیل مراجعه به این سایت‌ها را جامع بودن، روزآمد بودن، و درستی مطالب بیان کرده‌اند.

جدول ۸- فراوانی مطلق و نسبی پاسخ‌گویان بر پایه‌ی گونه‌ی کاربرد اینترنت

گونه‌ی کاربرد اینترنت	پسر		دختر		جمع کل	
	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد
سیاسی	۶۲	۳۵/۸۴٪	۲۵	۱۵/۸۲٪	۸۷	۲۶/۲۸٪
اقتصادی	۷	۴/۰۵٪	۸	۵/۰۶٪	۱۵	۴/۵۳٪
فرهنگی و اجتماعی	۳۵	۲۰/۲۳٪	۴۹	۳۱/۰۱٪	۸۴	۲۵/۳۸٪
ورزشی	۱۷	۹/۸۳٪	۶	۳/۸۰٪	۲۳	۶/۹۵٪
علمی، پژوهشی، و آموزشی	۴۷	۲۷/۱۷٪	۶۶	۴۱/۷۷٪	۱۱۳	۳۴/۱۴٪
سایر	۵	۲/۸۹٪	۴	۲/۵۳٪	۹	۲/۷۲٪
جمع کل	۱۷۳	۱۰۰/۰۰٪	۱۵۸	۱۰۰/۰۰٪	۳۳۱	۱۰۰/۰۰٪

Sig. = ۰/۰۰۱ ، df = ۶ ، $\chi^2 = ۲۷/۴۷$

جامعه‌پذیری جنسیتی و استفاده از کامپیوتر و اینترنت

به منظور بررسی جامعه‌پذیری جنسیتی، ۱۸ گویه در نظر گرفته شد و با توجه به گفته‌ی دانشجویان می‌توان دریافت که بیش‌تر دانشجویان، معتقد به برابری جنسیتی در استفاده از امکانات و تسهیلات جامعه—چه از طرف خانواده و چه از طرف نهادهای آموزشی—برای دختران و پسران اند. در این میان، چند گویه نشان‌دهنده‌ی موافقت کامل دانشجویان و چند گویه نشان‌دهنده‌ی مخالفت آنان است. گویه‌ی «زنان و مردان می‌توانند برای شغل برابر حقوق برابر داشته‌باشند»، با میانگین ۴/۳ به معنای موافقت کامل دانشجویان بود، که در این میان دختران بیش از پسران با این گویه «موافق» یا «کاملاً موافق» بودند. به عبارت دیگر، ۶۸/۶ درصد از دختران در مقابل ۳۱/۴ درصد از پسران گزینه‌ی «کاملاً موافق» را انتخاب کردند. همچنین، گویه‌ی «مسئولیت نگهداری فرزندان باید برای زن و مرد یکسان باشد»، با میانگین ۴/۱ نشان‌دهنده‌ی موافقت کامل دانشجویان بود که در این مورد نیز میزان موافقت دختران بیش از دانشجویان پسر است. در گویه‌ی «تسهیلات و امکانات دانشگاه‌ها باید برای دختران و پسران برابر باشد» میانگین ۴/۳ به دست آمد که مانند گویه‌های دیگر نشان از موافقت دانشجویان داشت و ۶۴/۶ درصد از دختران در مقابل

^۱ Baztab News (www.baztab.com) پایگاه خبری بازتاب

^۲ IranDoc (<http://alpha-5.irandoc.ac.ir/>) پایگاه‌های اطلاعات پژوهشگاه اطلاعات و مدارک علمی ایران

^۳ Hotmail (www.hotmail.com)

^۴ Roozi (www.roozi.com)

۳۵/۴ درصد از پسران با گویه‌ی مذکور «کاملاً موافق» و ۵۵/۴ درصد از دختران و ۴۱/۶ درصد از پسران «موافق» بودند. هرچند گویه‌های موردنظر به طور کلی نشان‌دهنده‌ی برابری جنسیتی اند، اما اگر با ملاحظه‌ی جنسیت به پاسخ‌های ارائه‌شده توجه کنیم درمی‌یابیم که بیشتر موافقان گویه‌های موردنظر را دختران تشکیل می‌دهند و پسران به نسبت دختران تا حدودی با چنین برابری‌هایی مخالف اند. در مقابل، با گویه‌هایی چون «دختران بیشتر منفعل، عاطفی، و احساساتی اند؛ بنابراین، نقش مادری و همسری باید با آنها باشد»، بیشتر دختران مخالفت و درصد قابل‌توجهی از پسران موافقت کرده‌اند (۳۰/۴ درصد دختران و ۶۹/۶ درصد پسران «کاملاً موافق»؛ ۴۵/۲ درصد دختران و ۵۴/۸ درصد پسران «موافق»؛ ۵۲/۸ درصد دختران و ۴۷/۲ درصد پسران «مخالف»، و ۶۴/۷ درصد دختران و ۳۵/۳ درصد پسران «کاملاً مخالف»).

به منظور بررسی جامعه‌پذیری جنسیتی، این متغیر بر حسب امتیازات کسب‌شده از پاسخ به گویه‌های مطرح‌شده در مورد برابری زنان و مردان در زمینه‌ی آموزشی، اقتصادی، و اجتماعی، به سه گروه با میزان امتیاز «زیاد»، «متوسط»، و «کم»^۱ تقسیم شد و سپس با متغیرهای دسترسی به کامپیوتر و اینترنت در رابطه گذاشته‌شد. جهت آزمون رابطه‌ی جامعه‌پذیری جنسیتی و استفاده از کامپیوتر و اینترنت، از آزمون t با نمونه‌های مستقل استفاده شد و متغیرهای «دست‌رسی نداشتن به کامپیوتر» و «دست‌رسی داشتن به کامپیوتر» نیز با کد صفر و یک در برنامه جای گرفت. بر اساس نتایج به‌دست‌آمده، بین جامعه‌پذیری جنسیتی و استفاده از کامپیوتر رابطه‌ی معنادار وجود دارد؛ اما بین جامعه‌پذیری جنسیتی و دست‌رسی به اینترنت این رابطه موجود نیست. بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که در صورت وجود فرصت برابر، یعنی دست‌رسی به کامپیوتر، تفاوتی بین پاسخ‌گویان در دست‌رسی به اینترنت وجود ندارد و جامعه‌پذیری جنسیتی در نوع استفاده از اینترنت مؤثر است (جدول ۹).

جدول ۹- نتایج آزمون t برای جامعه‌پذیری جنسیتی بر پایه‌ی دسترسی به کامپیوتر

دست‌رسی به کامپیوتر	میانگین	انحراف معیار	t	F	معناداری
بله	۲٫۴۶۰۲	۰٫۵۲۶۹	۱٫۷۸۲	۵٫۱۰۱	۰٫۰۲۴
نه	۲٫۲۶۹۲	۰٫۵۳۳۵	۱٫۷۶۳		

در آزمون خی‌دو برای بررسی رابطه‌ی جنسیت با نوع استفاده از کامپیوتر و اینترنت، مشخص شد که نوع استفاده‌ی دانشجویان پسر از اینترنت با دانشجویان دختر متفاوت است؛

^۱ هرچند بهتر است که نمره‌ها بدون دسته‌بندی بررسی شود، اما در پژوهش‌های علوم اجتماعی متغیرهای فاصله‌ی به صورت دسته‌بندی‌شده نیز در آزمون‌های پارامتری به کار می‌رود.

به طوری که دختران بیش از پسران به ارسال یا دریافت ئی-میل، خرید کالا، و سرگرمی می‌پرداختند و در مقابل، پسران دریافت خبر و جست‌وجوی اطلاعات را بیش‌تر از دانشجویان دختر انجام می‌دادند. همچنین دانشجویان پسر به اطلاعات سیاسی و اطلاعات ورزشی بیش از دانشجویان دختر مراجعه می‌کردند؛ در حالی که دانشجویان دختر به اطلاعات اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی، و علمی، پژوهشی، و آموزشی بیش از دانشجویان پسر مراجعه می‌کردند.

در توضیح و تفسیر این تفاوت‌ها می‌توان گفت که جامعه‌پذیری و آموزش‌هایی که از دوران کودکی از طریق خانواده، آموزش و پرورش، و نهادهای دیگر بر حسب جنسیت افراد صورت می‌گیرد، تأثیری به‌سزا در علایق و انگیزه‌های افراد می‌گذارد و نقش‌های جنسیتی و انتظاراتی که از دختران وجود دارد بر نوع استفاده‌ی آنان از اینترنت تأثیرگذار است.

نتیجه‌گیری

به‌طور کلی، پژوهش‌ها نشان می‌دهند که بعد از پایگاه اقتصادی-اجتماعی و موقعیت جغرافیایی، شکاف جنسیتی عمده‌ترین شکاف در کاربرد اینترنت در طی دهه‌ی ۱۹۹۰ بوده، که کم‌تر مورد توجه قرار گرفته‌است. پیدایش اینترنت و دگرگونی‌هایی که به دنبال خود به وجود آورده‌است، خبر از دنیایی جدید می‌دهد که امروز در آن زندگی می‌کنیم. پیشرفت رسانه‌های ارتباطی، از شکل‌های اولیه‌ی چاپ تا گونه‌های اخیر ارتباطات الکترونیک، بخش تفکیک‌ناپذیر پیدایش جوامع مدرن است که بر ساختارهای اقتصادی، اجتماعی، و سیاسی جوامع تأثیر گذاشته و علاوه بر ایجاد روابط جدید اجتماعی، نوعی دیگر از نابرابری را به نام شکاف دیجیتالی ایجاد کرده‌است.

اگرچه درصد دختران برخط در دانشگاه‌ها اکنون تا حدودی هم‌پای مردان است، این پژوهش نشان می‌دهد که جنسیت بر نوع و میزان استفاده از اینترنت تأثیرگذار است. دختران دریافت و ارسال پست الکترونیکی، خرید کالا، و سرگرمی را بیش‌تر از پسران ترجیح می‌دهند و در مقابل، پسران از اینترنت به منظور جست‌وجوی اطلاعات و دریافت خبر استفاده می‌کنند. به عبارت دیگر، زنان همچنان که در دنیای واقعی به حفظ روابط با دوستان، آشنایان، و فامیل اهمیت می‌دهند، از روابط برخطشان نیز بدین منظور استفاده می‌کنند و کم‌تر مانند مردان در پی اطلاعات و کسب خبر اند. دلیل وجود این نقش زنانه/مردانه در استفاده از اینترنت، جامعه‌پذیری دختران و پسران است که آنان را به سوی نقش‌های سنتی و جنسیتی سوق می‌دهد.

با توجه به نتایج به دست آمده، می‌توان گفت دنیای برخط زیر سلطه‌ی مردان است و زنان سهمی کمتر دارند؛ به طوری که پسران زمان و فرصت بیشتری را به کامپیوتر و اینترنت اختصاص می‌دهند و در جست‌وجوی اطلاعات سیاسی و ورزشی اند؛ در حالی که دختران به ارسال و دریافت ئی-میل، سرگرمی، و جست‌وجوی اطلاعات فرهنگی و آموزشی می‌پردازند.

هدف این پژوهش بیان این مطلب نیست که دختران و پسران باید به یکسان از اینترنت و کامپیوتر استفاده کنند یا زمانی مشابه را به آن اختصاص دهند؛ بلکه هدف، تلاش برای درک شرایط موجود و توجه به عوامل مؤثر بر تفاوت‌ها است. با این وجود که تلاش‌های زیادی در جهت دسترسی به کامپیوتر و اینترنت صورت گرفته‌است، اما شکاف دیجیتالی همچنان وجود دارد و جنسیت، سن، طبقه‌ی اقتصادی-اجتماعی، و دیگر عواملی که فعالیت‌ها و تجارب روزمره را تحت تأثیر قرار می‌دهند، بر دنیای مجازی نیز مؤثر اند و برای کاهش و یا از بین بردن شکاف موجود، لازم است که با بهره‌گیری از دست‌آوردهای فن‌آوری اطلاعات و ارتباطات، شرایطی را فراهم ساخت تا دختران و پسران از فرصت‌های برابر در این زمینه برخوردار شوند.

منابع

- آبوت، پاملا، و کلر والاس. ۱۳۸۰. *جامعه‌شناسی زنان*. برگردان منیژه نجم عراقی. تهران: نشر نی.
- اعزاز، شهلا. ۱۳۷۶. *جامعه‌شناسی خانواده با تأکید بر نقش، ساختار، و کارکرد خانواده در دوران معاصر*. تهران: روشنگران و مطالعات زنان.
- رابرتسون، یان. ۱۳۷۲. *درآمدی بر جامعه با تأکید بر نظریه‌های کارکردگرایی، ستیز، و کنش متقابل*. برگردان حسین بهروان. تهران: مؤسسه‌ی چاپ و انتشارات آستان قدس رضوی.
- «شکاف دیجیتالی»، ۱۳۸۲. برگردان حسن نورایی بیدخت از *Foreign Policy* همشهری ۱۱ (۳۰۸۴)، ۱ تیر.
- گرت، استفانی. ۱۳۷۹. *جامعه‌شناسی جنسیت*. برگردان کتایون نقایی. تهران: دیگر.
- گیدنز، آنتونی. ۱۳۷۳. *جامعه‌شناسی*. برگردان منوچهر صبوری. تهران: نشر نی.
- ماهنامه‌ی انجمن انفورماتیک ایران. ۱۳۷۵. ۱۸ (۲۸).
- Chen, Wenhong, Jeffrey Boase, and Barry Wellman. 2002. "The Global Villagers: Comparing Internet Users and Uses around the World." Pp. 74–113 in *The Internet in Everyday Life*, edited by Barry Wellman, and Caroline Haythornthwaite. Oxford, UK: Blackwell.
- Chen, Wenhong, and Barry Wellman. 2004. "The Global Digital Divide Within and Between Countries." *IT & Society* 1(7):39–45.
- Encyclopædia Britannica, Inc. 2005. *Britannica Concise Encyclopedia*. Electronic Version.
- Fallon, Helen. 1998. *Wow, Women on the Web: A Guide to Gender-Related Resources on the Internet*. 2nd Edition. Dublin, Ireland: Women's Education, Research, and Resource Centre, University College Dublin.
- Fong, Eric, Barry Wellman, Jeffrey Boase, Rima Wilkes, and Melissa Kew. 2001. *The Double Digital Divide*. Ottawa, Canada: Office of Learning Technologies, Human Resources Development Canada.
- Frenkel, Karen A. 1991. "Women and Computing." *Journal of Communication* 33(11):34–46.
- Hargittai, Eszter. 2002. "Second-Level Digital Divide: Differences in People's Online Skills." *First Monday* 7(4). Retrieved 18 October 2005 (http://www.firstmonday.dk/issues/issue7_4/hargittai/).
- Henwood, Flis. 1993. "Establishing Gender Perspectives on Information Technology: Problems, Issues, and Opportunities." Pp. 31–49 in *Gendered by Design?: Information Technology and Office Systems*, edited by Eileen Green, Jenny Owen, and Den Pain. London, UK: Taylor and Francis.
- Katz, James E., and Ronald E. Rice. 2002. *Social Consequences of the Internet Use: Access, Involvement, and Interaction*. Cambridge, MA, USA: MIT Press.
- Kennedy, Tracy, Barry Wellman, and Kristine Klement. 2003. "Gendering the Digital Divide." *IT & Society* 1(5):72–96.
- Margolis, Jane, Allan Fisher, and Faye Miller. 1999. "Caring about Connections: Gender and Computing." *IEEE Technology and Society Magazine* 18(4):13–20.
- Norris, Pippa. 2001. *Digital Divide: Civic Engagement, Information Poverty, and the Internet Worldwide*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.

- Georgia Institute of Technology. 1994, January. "GVU's First WWW User Survey Results." GVU's WWW Surveying Team, Graphics, Visualization, and Usability Center (GVU), College of Computing, Georgia Institute of Technology. Retrieved 15 August 2006 (http://www-static.cc.gatech.edu/user_surveys/survey-01-1994/).
- Reddick, Andrew, Christian Boucher, and Manon Groseilliers. 2000. *The Dual Digital Divide: The Information Highway in Canada*. Ottawa, Ontario, Canada: The Public Interest Advocacy Centre.
- Singh, Supriya. 2000. "Gender Differences in Internet Use and Electronic Commerce." Presented at the Pacific Telecommunications Conference, 30 January–2 February, Honolulu, Hawaii, USA.
- SMAU. 2001. "The Italian ICT Market." Retrieved 6 May 2004 (<http://www.smau.it/smau/doc/texto-01k.pdf>).
- Witte, James C., Lisa M. Amoroso, and Philip E. N. Howard. 2000. "Method and Representation in Internet-Based Survey Tools: Mobility, Community, and Cultural Identity in Survey2000." *Social Science Computer Review* 18(2):179–195.
- Wikipedia, the free encyclopedia. N.d. "Hamiltonian Path." Retrieved 28 August 2006 (http://en.wikipedia.org/wiki/Hamiltonian_path).

نویسندگان

دکتر سوسن باستانی،

عضو هیئت علمی دانشکده‌ی علوم اجتماعی و اقتصادی، دانشگاه الزهرا
sbastani@alzahra.ac.ir

دانش‌آموخته‌ی دکترای جامعه‌شناسی، ۱۳۸۰، دانشگاه تورنتو، تورنتو، کانادا
پژوهش‌های وی در زمینه‌ی تحلیل شبکه‌های اجتماعی، اینترنت و جامعه‌ی اطلاعاتی، و روابط جنسیتی است. از وی بیش از ۱۶ مقاله در مجلات علمی-پژوهشی و کنفرانس‌های بین‌المللی معتبر چاپ و ارائه شده‌است. ترجمه‌ی کتاب *فن‌آوری اطلاعات برای مدیریت* از وی با هم‌کاری دکتر محمدحسین فاضل زرنندی زیر چاپ است.
وی در حال حاضر رئیس دانشکده‌ی علوم اجتماعی و اقتصادی دانشگاه الزهرا است و پیش از این نیز مدیر گروه مطالعات خانواده و زنان دانشگاه الزهرا بوده‌است.

شهناز میزبان،

کارشناس ارشد پژوهش‌گری

پژوهش‌های وی در زمینه‌ی اینترنت و جامعه‌ی اطلاعاتی و جنسیت است.